

PETRIKÁS ÁRPÁD

(Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem

Neveléstudományi Tanszék)

MEGÚJULÓ NEVELŐTESTÜLET – ÖNKORMÁNYZÓ ISKOLA

ABSTRACT: (*Innovative board-stuffs-self-governing schools*) The renewal of board-stuffs is basic for the development of schools. The innovative pedagogue and stuff is a means of that practice of self-developing, self-directing and self-governing schools. The reshaping and democratizing of central organization makes the enfolding of school autonomy possible.

This paper offers a summary and direct analysis of our home experiences. Relying on several years' research work we try to prove that self-governing schools serve the enfolding of a new educational strategy. The self-government of teachers and pupils respectively ensures the renewal of education.

For self-conscious teachers and staffs self-government is a natural pedagogical behaviour and it inspires new ways concerning content and methods, which also enfolds new social and pedagogical trend.

Beszélhetünk-e a nevelőtestület megújulásáról a 90-es évek elején? Szükséges-e egyáltalán akár megújítani a pedagógus tömegeket, akár bízni a megújulás belső ösztönzőiben s kibontakozó folyamataiban?

A kérdések már a politikai rendszerváltás előtt is megfogalmazódtak. Az utóbbi években viszont összekapcsolódtak s ma még inkább összekapcsolandók az egész oktatásügy kritikus állapotával, illetve ennek az állapotnak a meghaladását sürgető szándékokkal.

A megújulás folyamatai megindultak már a 80-as évek közepén, de áttörés nem következett be. Részben az innovatív magatartás motiválása igen egyenetlen maradt. Részben pedig az innováció elszigetelt jelenség-

ként található meg jelen időben, s így a nevelőtestületek hol nekilendülnek, hol apályba kerülnek.

A rendszerváltás felszínre hozta az oktatásügyben lappangó ellentmondásokat, s egyidejűleg újakat is teremtett. Így az innovációs gyakorlat még nem hatja át a nevelőtestületek zömét, s ma is inkább az átlagtól eltérés eseteiként beszélhetünk egész nevelőtestületeknek az innovatív központ (helyi, regionális -- területi bázisok) szerepét vállaló hatásairól.

Komplikálja az innovatív gyakorlat és magatartás kialakítását az intézmények elszegényedése, a létezés egyre nyomasztóbb objektív és szubjektív gondja, a pedagógusok s testületek presztizsének csökkenése s az oktatásügy fejlesztése helyett a krízisállapot kiterjeszkedése. Ma már nem csak a "zsákutcás" iskolatípusok tartoznak a krízis lényegéhez, hanem alig van oktatási terület, amely a krízis megszüntetését szolgálná. Ezen az új közoktatási törvény kapcsán kialakult állapot sem segített, s a krízis kiterjeszkedése mellett a minőségi romlás megakadályozása egyaránt leköti a testületek és egyes pedagógusok erejét.

És az iskolai önkormányzás segítheti-e ennek a folyamatnak a megfordítását? Önmagában aligha. Csak az egész iskola átalakulásának koncepcionális elemeként alakítható ki az irányítás mellett az önirányítás, a központi szabályozás eszközeként az iskola önkormányzó gyakorlata és szervezete.

Az iskolai önkormányzat megteremtése a hazai iskolázás legszebb hagyományainak a folytatása. A hagyományok a diákság önképzőköreit, a hazai kollégiumi önkormányzati törekvéseket ugyanúgy jelentik, mint az elmúlt évtizedek progresszív tapasztalatainak az érvényesítését. Kibontakozó demokratikus társadalmunk, az önkormányzati jogok kiterjesztése a helyi közigazgatás szféráira, s különböző iskolafokok keretei közt élő diákifjúság önkormányzati jogainak megerősödése egyre biztosabb alapot jelenthet az önkormányzó iskola megteremtéséhez.

A közoktatás irányításának decentralizálása különösen felgyorsíthatja a helyi társadalom és nevelési rendszerének (intézményes nevelés) önkormányzati gyakorlatát, kibontakozását s fejlődését.

Jó esélyekről szólva kell megfontolni az alábbiakat: "Az iskolahasználók és az iskolák között együttműködésen, illetve partnerségen alapuló kapcsolat csak decentralizált rendszerben alakulhat ki. Ennek a kapcsolatnak vagy az lehet a formája, hogy az iskolahasználók, így a helyi közösségek rendelkeznek az intézmények felett, vagy az, hogy az iskolák

és használóik szerződéses jellegű kapcsolatba lépnek egymással" (Halász Gábor, 1990. 10.)

A helyi önkormányzatok és az iskolai autonómiát kifejező önkormányzat szervei jó alapot nyújtanak egy ilyen "szerződés" és állandó kölcsönhatás megteremtéséhez.

A legjobb hazai hagyományok és autonómia kifejeződésének, s eszközének tartották a diákönkormányzatokat (v. ö. Ősi diákvárosok... 1984.). A tanulói ifjúság törekvése, önszervező, önfejlesztő tevékenysége minden korszakban az önkormányzati formák feléledésével járt. A politikai depresszió, a konzervatív pedagógia hatása éppen az iskolai önkormányzat megbénításával jellemezhető. Az újrakezdés, a sajátos önállóság és önkifejezés pedig megteremtette például azokat az intézményeket, amelyek képessé teszik az ifjúságot az önkormányzattal élni tudásra. Jó példa erre a kollégiumi mozgalmak története, amelyek sokszínű önkormányzati formák segítségével alakították az ifjúság politikai, művelődési, szabadidős-önnevelő gyakorlatát.

Ilyen volt a népi kollégiumok szerteágazó tapasztalata is. "Népi kollégiumaink alapvető szervezeti és működési formája az autonómia vagy önkormányzat" -- írja egyik kiváló munkása és teoretikusa a korszaknak (A valóság pedagógiája, Kardos László, 1974, 352.). Saját életük megszervezését, önálló közösségi programokat, személyre szóló feladatokat jelent ez az autonómia, s az önkormányzás áthatja a kollégiumok minden megnyilvánulását.

Az iskolai élet megszervezése s az önkormányzás elveinek érvényesítése vissza-visszatérő probléma a gyakorlatban és az elméleti törekvésekben egyaránt. (L.: Közösségi tevékenység -- iskolai önkormányzat c. kötetet, 1969., A tanulói önkormányzat fejlesztése c. tanulmánygyűjteményt, 1978 és más írásokat)¹

Kettős feladat megoldását sürgeti az iskolai (intézményi) gyakorlat. Az első: biztosítani kell a pedagógusoknak és a tanulóknak olyan sajátos program kialakítását, amelynek megvalósítása rövidebb vagy hosszabb távon szükségessé teszi az önkormányzatot, s lehetővé teszi az önkormányzati formák gazdagságát. Röviden: át kell alakítani az iskola belső életét olyan módon, hogy a tevékenységek, az életvitel önmaga követelje az önkormányzást. *A második:* folyamatosan szükséges megteremteni az

¹ A bibliográfiai adalékok csupán válogatást nyújtanak a hazai szakirodalomból.

iskolai, diákotthoni, kollégiumi, napközis, iskola szövetkezeti, sport- és kulturális tevékenységek önkormányzatának, működési feltételeit, pedagógiai gondozását. Egyidejűleg az iskola életének olyan átalakítására van szükség, hogy az önkormányzat rendszert alkosson, a nevelők, növendékek, illetve iskola, szülők, felnőttek együttesen törekedjenek az önkormányzás hatékonyabb módszereinek, emberformáló szerepének érvényesülésére.

Mindkét gyakorlati feladat a nevelési folyamatok, a képzés, tanítás és termelés, irányítás és önirányítás évtizedek (egyes esetekben évszázadok) alatt létrejött beidegződésének az átalakítását tételezi. Nem szubjektív döntés, nem is csak egyszeri nekibuzdulás vezethet kellő eredményekre. Az általunk ismert tapasztalatok szerint ez a vezetés és irányítás átalakítását (Szabó Endre, 1988), az önkormányzat jogának kiterjesztését (Verebélyi Imre, 1988), a folyamatirányítás és rendszerfejlesztés egységének megteremtését (Ferenczi István, 1986, Gázsó Ferenc, 1988, Gáspár László, 1988) teszi szükségessé. Erre hívja fel a figyelmet a szentlőrinci iskola tanulóinak önkormányzati tapasztalatait összefoglaló elemzés (Marton Győző, 1988., In: Az intézményes nevelés, 97. lap) Ferenczi István, (1986), Sass Attila (1986) és e sorok írójának a tárgyban végzett összegzése. Ösztönző lehet a közösségek rendszerének, a diákbizottságok működésének differenciált értelmezése is (Ágoston György 1988), illetve a rendszerelv következetes alkalmazása (v. ö. A tanulói önkormányzat fejlesztése, 1978, több tanulmány gondolatvezetését).

Egy patinás debreceni iskola 30. születési évfordulóján számos hagyományról emlékezik. Diáklklub, iskolarádió, diákszínjátszás, TÁG-napok, kirándulások, külföldi utazások, kiváló tanulmányi eredmények, rangos tanári és tanulói törekvések -- együttesen mozgalmas diákéletről tanúskodnak. Önkormányzó diákok erőfeszítéséről ad hírt mindez. Ahogy a visszaemlékezés egyik szerzője írja: "Mindezeknek a hagyományoknak a továbbéléséhez szükség van egy olyan csoportjára az iskolának, amely számon tartja, hogy mit, hogyan csináltunk korábban, s azt vagy átalakítja, vagy ... hagyománnyá érleli. De kell egy közösség is, amely igényelje, hogy nekik közös múltjuk, hagyományuk legyen... Ezek alakításáért mindig az akkor iskolába járó diákok és ... tanárok a felelősek. A diákokat írtam először, mert arra büszkék vagyunk, hogy igen sok ma is élő hagyományunknak diákjaink voltak a kieszelői, megtartói." (Tóth Árpád Gimnázium Évkönyve, 1986., 107.)

Elméleti számvetésünk az önkormányzó iskola megteremtését, eddigi tapasztalataink szerint, hosszabb folyamat eredményeként tartja lehetségesnek. A megújuló társadalmi feltételek önmagukban aligha oldják meg azokat a feladatokat, amelyek a nagyon is különböző feltételek közt élő intézmények előtt állnak. Minden bizonnyal jelentős lépés lesz a következőkben is az iskola, kollégium önfejlődő és önfejlesztő törekvéseinek áttekintése, s az autonómia lehetséges fokán lesz szükséges meghatározni az önkormányzás mikéntjét, fejlesztésének főbb tartalmát, eszközeit.

...a nevelőtestületben ...

A nevelőtestület önkormányzatának szerves részét alkotja a hagyományos vezetői gyakorlat (vezetői háromszög-négyszög, alapvetően ügyviteli-adminisztratív iskolavezetés) átalakítása, s annak biztosítása, hogy az iskola középvezetői (munkaközösségvezetők, feladatcsoportok irányítói, részlegvezetők) közvetlenül bekapcsolódhassanak az iskolai folyamatok irányításába. Jó formának tűnik az *iskola pedagógiai tanácsának* életrekeltése és működtetése. Tapasztalataink szerint funkciójához tartozik a döntések előkészítése, az operatív feladatok önálló megoldása, valamint az egész folyamat szervezésében, ellenőrzésében és értékelésében való aktív részvétel. Az önkormányzás sajátos formája számos önfejlesztő iskolában a **fejlesztő-kutató-elemző munkacsoport** működése. Egy ilyen csoport elemzéseket készít az iskolai tevékenységek állapotáról, a nevelőmunka (nevelés és oktatás) helyzetéről, a pedagógusközösség életéről, teljesítményéről és a tanulók közösségi, egyéni fejlődéséről. Azaz az iskola legfontosabb tartalmi tapasztalatait rendszeresen értékelve segíti a csoportos vagy egyéni kutatások elvégzését, a fejlesztés sajátos programjának körvonalazását. Ilyen módon önálló és öntevékeny szerepével közvéleményt formál, helyzetképet rajzol meg. Közreműködik például pályamunkák készítésében, a belső önképzés megszervezésében, a tudományos ismeretek s a kutatási eljárások gyakorlati alkalmazásában.

Természetesnek tarthatjuk azt is, hogy a nevelőtestület direkt módon is gondoskodik a tanulói önkormányzat kibontakozásáról, fejlesztéséről. Számos iskolában működik *önkormányzatot patronáló munkacsoport* is. Ez igen hasznos az iskolavezetés számára, s megkönnyíti a tanulói önkormányzat bekapcsolását, illetve folyamatos részvételét az iskolai élet

különböző területeinek áttekintésében, szervezésében és öntevékeny igazgatásában.

A nevelők s az egész pedagógusközösség önkormányzatának értékét legjobban az iskolai hagyományok, közösségi tapasztalatok s a fejlődő közösségi élet tartalmának állandó szemmel tartása, felhasználása és biztosítása fejez ki. Az önkormányzás gyakorlása az iskolai élet megújításának egyik eszközévé válhat éppen az önkormányzás módszereinek széles körű próbája útján. Ebből fakadhat természetes módon a munkamegosztás új szintje, azaz a vezetői felelősség kiterjesztése, az önálló döntés készségének napi próbája, a vitázó, véleményt cserélő gondolkodásmód, s az indirekt nevelői módszerek elterjedése is. Számos ponton a vezetés technikája is átalakul az iskolai önkormányzat gyakorlása közben, s az adminisztratív-bürokratikus gyakorlat helyét fokozatosan átveszi a pedagógiai-tartalmi irányítási eljárások és módszerek érvényesítése.

Hozzá kell tennünk, hogy az iskolai önkormányzat fejlesztését az iskola és annak nevelőtestülete csak olyan irányítási rendszer segítségével képes hatékonyan biztosítani (felsőbb és középső szinten egyaránt), amely tiszteletben tartja az iskolák önállóságát, önigazgató magatartását. Csak olyan mértékben válhatnak az iskolák önkormányzó és önigazgató közösségekké, amilyen mértékben átalakul az egész irányítási rendszer, s az motiválja, igényli az iskolai önkormányzás rendszerének fokozatos kialakulását, hatékony működését.

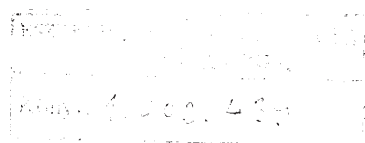
Egy vidéki általános iskola saját erejéből, az érvényben lévő 1985-ös oktatási törvény értelmében elkészített -- a többi szabályzathoz hasonlóan -- a "Tanári önkormányzat Működési Szabályzatát" (Ibránz, 1991. január) Ennek lényege: "Az önkormányzati csoport (nevelők) az intézményi demokrácia érvényesítése érdekében összegyűjti a dolgozók véleményét, javaslatát. Az iskolát az igazgató mellett az önkormányzati csoport is képviselheti a helyi önkormányzat előtt (!) Kapcsolatot tart minden szervvel, dönt a működési rend s program meghatározásában, megválasztja a képviseletében eljáró személyeket, egyetértési és javaslattevő jogokkal rendelkezik." (l. m. 1. lap)

A nevelőtestület önkormányzati csoportjának egyik döntő feladata több intézményben (óvodák, általános és középfokú intézmények, kollégiumok) a *tanulói önkormányzat gondozása* s alkalmassá tétele az össziskolai önkormányzás egyre színvonalasabb megoldására.

A *tanulói önkormányzás* szerves fejleménye az iskola közösségi gyakorlatának. Mechanikus "bevezetése" vagy mesterséges és formális működtetése csak árthat. Leegyszerűsítést jelent az önkormányzás értelmezésében az apparátusok, szervezési formák, bizottságok és szervek valamilyen elképzelt rendjének megszerkesztése. Felfogásunk szerint ugyanis csak a tartalmi tevékenység szükségleteiből táplálkozó önkormányzati szerv életképes. A tanulói önkormányzat megteremtése, éppen ennek alapján, igen változatos formákat hozhat létre.

A döntő fordulatot az iskola tanulóinak közösségi gyakorlatában bekövetkező minőségi változás eredményezheti, melynek hatására a közvetlen és közvetett részvétel eszközeivel valamennyi tanuló bekapcsolódik saját dolgainak s gondjainak megoldásába. Szükséges lehet például az iskolán belüli információk rendszeres összefoglalása és a tanulók közreműködése azok terjesztésében. A leghasznosabb az iskola-rádió, az iskolaújság vagy más hírközlő eszközök gondozását az önkormányzati csoportokra (brigád, tanács vagy bizottság elnevezéssel) bízni, s igényelni az önkormányzás gyakorlásához szükséges magatartás egyéni és közösségi vonásainak gyarapítását. Az egész iskolát érintő versenymozgalom elterjesztése és ösztönzése szinte elképzelhetetlen az osztályok részvétele, s az egész iskolát áttekinteni képes önkormányzati szerv nélkül. A tanulmányi ügyek, a sport, kulturális (közművelődési), termelési (iskolaszövetkezeti), önképzőköri, egészségvédelmi tevékenység önkormányzati szervei hasonló szerepet töltenek be egy ilyen rendszerben.

Az önkormányzás *tartalma* elválaszthatatlan az iskola nevelési, átfogó pedagógiai koncepciójától. Megfordítva még igazabb: ott bontakozik ki valóságos iskolai, ezen belül *nevelői* és *tanulói* önkormányzás, ahol az iskola pedagógiai törekvései s alapvető pedagógiai gondolkodásmódja a közösségek fejlesztésének logikájából indul ki. Ezért *mechanikusnak* tűnik az önkormányzás fogalmát kizárólagosan a vezetői tevékenység újszerű munkamegosztásában látni, mivel a vezető státuszának s funkcióinak bármilyen látványos átalakítása sem vezet el az önigazgatás-önkormányzás lényegéig. Másfelől *formalizmust* eredményez az is, ha az önkormányzást ellátó *szervek* csupán a *képviselő* szerepét vállalják magukra (a pedagógusok vagy a tanulók valós vagy vélt sérelmeinek szószólói!), mivel az *önkormányzás* a teljes vagy kiteljesedő iskolai demokratizmus kifejezője, s *ez nem* csupán képviselőt jelent.

Az önkormányzás gyakorlása programalkotás (a), javaslatok kidolgozása a cselekvéshez (b), a tevékenység megszervezése és irányítása sajátos közvéleményformáló hatásokkal (c), az egyes résztvevők közösségi szerepének gyakorlása (d) és végül a felelős döntés következményeinek, eredményeinek, s kudarcainak felelős vállalása is.

A *tanulói önkormányzás* össziskolai közösségek, formációk, mikroközösségek s részközösségek önirányítását látja el, vagy pontosabban, *hivatott gondozni az iskola életének minden* fontos területén.

Így a tanulói önkormányzás tartalma a különböző *közösségi tevékenységek* szervezése, s *öntevékeny* törekvések összefogása. Kiterjed ilyen módon az iskolai rend, fegyelem (pl. ügyeletesrendszer) megteremtésére (1); az iskolai élet közösségi akcióinak tervezésére, szervezésére s lebonyolítására (pl. önképzőkör, öntevékeny csoportok, vetélkedők, össziskolai versenyek, szakköri, diákköri munka) (2); a tanulói közvélemény befolyásolásának sajátos eszközeire s módozataira (iskolaújság, iskolarádió, ifjúsági fórumok, visszaestek, a klubélet fejlesztése) (3); a szövetkezeti munka, termelési formák, gazdasági folyamatok iskolai kibontakoztatására (5); s végül a társadalmi kapcsolatok (iskolai, iskolaközi, közművelődési, termelési, sport és más szabadidős formák) sokrétű gondozására, állandó működtetésére és így a társadalmi impulzusok dinamikus alakítására -- *sajátos eljárások, s szervezeti-formai* eszközök alkalmazásával (6).

Az önkormányzás legfontosabb *fogalmi összetevőinek* feltárása még alapos kutatásokat igényel. Jelenleg úgy tűnik, hogy az önkormányzás alapfogalma a *közösségi programkészítés és annak megvalósítása*. Aligha szabad alkalmi akciókra szűkíteni az önkormányzást, hiszen a közösségek változó szintű tevékenysége megfelelő programok öntevékeny kialakítását teszi meg az önkormányzás alapjává. Az akciók megrendezése is döntő, mivel a tanulók egyik-másik rétegét mozgásba hozza (például termelési akció, évközi tanulási "kampányok"), s dinamikájával elindítja a tanulói ifjúságot saját arculatának kibontakoztatásának az útján. Mégis óvakodnunk kell attól, hogy az önkormányzást, s az önkormányzati szerveket csupán alkalmi, rövid távú akciók lebonyolítására alkalmas formalitásnak tartsuk.

Ennél *teljesebb feladatai vannak* a normálisan fejlődő általános és középfokú intézményekben. Így a közösségek belső életvitelét (osztály, klub, napközi) szabályozza a tanulók jogainak érvényesítésével. Kidol-

gozza a különböző iskolai és iskolán kívüli közösségek kapcsolatának tartalmát, eljárásait és módszereit. Önálló szerepeket biztosít a közösség tagjainak, s módot ad arra is, hogy vezetői feladatok megoldását gyakorolhassák az önkormányzati szervezetekben közreműködők (pl. iskolaszövetkezet, nyolcadikosok klubja vagy patronáló mozgalom).

Így az egyedi akciótól, az önkiszolgálás és önszervezés alkalmaitól *eljuthat a tanulók csaknem minden kisközössége az önkormányzás gyakorlásáig*. A fogalom szerves része, éppen a jelzettek nyomán, az *önkormányzás mértéke* (szélesség, intenzitás), *s az önkormányzati szervek hatásköre*.

Az önkormányzás mértéke szoros kapcsolatban áll az iskola fejlettségi szintjével, közösségi kohéziós állapotával, erőforrásaival. Így legalább az *érdeklődés kielégítése* (pl. klub, önképzőkör, sport- és más diákkör esetében), vagy a *közösség képviselése*, vagy *éppen a szervezési feladatok* megoldása lehet az önkormányzás minősítésének, teljesítményeinek fokmérője. Elemi közösségekben csupán az együttérzés, szolidaritás elemi fokán jöhet létre önkormányzás (már az általános iskola *alsó tagozatán* is!). A szervezés, kooperáció, koordináció pedig az önkormányzás kiteljesedő gyakorlatából táplálkozik.

A többi fogalmi elemet fel kellene tárni a *különböző életkori* jellegzetességek beszámolásával.

Az önkormányzati szervek működése -- közismerten -- az önkormányzás szintjén valósulhat meg. Akkor beszélhetünk ilyen magas szintről, ha a megbízatások rendszere kiépült az iskolában (1); sajátos érdekkifejeződés eredményeként ifjúsági fórumok (egyes iskolákban) "munkabizottságok" másokban "tanácsok" néven működnek (2); van áttekintése a tanulói önkormányzatnak az alapvető iskolai folyamatokról (3); s kiépültek a közvetlen képviselő mechanizmusai az iskola (intézmény) minden létszférijában.

Felfogásunk szerint az *önkormányzati apparátus* kiépítése követi a fejlődés terén kibontakozó folyamatokat, s egyben fejleszti a tanulók önkormányzati gyakorlatát. Elindulva az *osztályból* (ahol egyszerűbb apparátusok is hordozhatják az önkormányzás tartalmát, s kifejezhetik a meglévő fejlesztési funkciókat!), el kell jutni az *iskolát átfogó* önkormányzati szervek működésének folyamatos megtermeléséig s fejlesztéséig. A szervek és apparátusok kiépítését lehet "fentről" (össziskolai)

"lefelé", s fordítva is megindítani. A fő, hogy az *önkormányzás egész rendszere* áthassa az iskolai nevelés irányítási rendszerét (pedagógusok, felnőttek), s alkalmat teremtsen a tanulók önkormányzási tapasztalataink szüntelen gyarapítására (az *iskolavezetéssel* szorosan összefonódva!). Komoly veszélyt jelenthet az önkormányzati apparátusok és szervezeti megoldások fetisizálása és egyoldalú megmerevítése. Ezt elkerülendő, figyelni kell az *önfejlődés és önfejlesztés* jelenségeire, s dinamikusan kell átalakítani magukat a szervezeti-formai elemeket is.

Az iskolákkal szervezett konferenciák (IX., X. és XII.) visszatérő témája volt az iskolai szintű önkormányzat megteremtése. Mindhárom iskola azt fogalmazta meg, hogy saját erőfeszítéseik a rendszerfejlesztésben éppen a *tanulói és nevelői* önkormányzatok együttműködésével váltak eredményessé.

A *szentlőrinci* általános iskola *termelői tevékenysége*, s annak önkormányzati visszatükröződése (brigádvezetők tanácsa) újabb terület meghódítására is jó példa (v. ö. Marton Győző tanulmányával, Pécs 1988.) A brigádvezetők a tanácsülésen termelési programokat *terveznek*, munkafolyamatokat *szerveznek*, együttműködést hoznak létre, majd a termékek forgalmazását, a keletkezett új értékekkel gazdálkodást, s az egyéni részesedést is *szabályozzák*. Ez a művelet sor igen fontos a *gazdaság* fejlődése szempontjából. Az önkormányzati tevékenység ilyen jellegű gazdagítása nem csak kísérleti feltételek között reális.

Iskoláinkban működő *iskolaszövetkezetek* is hasonló művelteket bonyolítanak le. Közgyűléseiken (Debrecen, Tócskertet, 1. sz. Általános Iskola; Mátészalka, Esze Tamás Gimnázium és Szakközépiskola) számba veszik a szövetkezet eredményeit, elismerik a hasznos munka végzését, s ösztönzik a "tagokat" a hatékonyabb gazdálkodásra. A produktum egy része az iskola előtt álló feladatok megoldását segíti. A többit a tagság hasznosítja.

Valószínűsíthető a legközelebbi időben az *öntevékeny* ifjúsági mozgalmak részvétele is az iskolai önkormányzatban. Fontosnak tűnik ezért is az iskolai önkormányzat olyan szervezése, amely *nyitott fórumot* jelent a felnőttek (nevelők, szülők, patronálók) és gyermekek öntevékenysége számára.

Néhány iskola eddigi tapasztalata és törekvése ezt a nyitottságot és dinamikát igazolja. Így távlatilag ezen iskolák tapasztalatai nyújtják a leginkább követhető "mintát".

Kisvárosi általános iskola (Mező Ferenc Általános Iskola Mezőkövesd, a XII. Iskolakonferencia házigazdája 1990. március) kiépítette sajátos önkormányzati rendszerét, s az igen eredményesen működik az iskola minden szférájában. Az önkormányzat fejlesztése a vezetői és pedagógiai közgondolkodás szerves részévé vált.

A Tanulói Önkormányzati Tanács (TÖT) szinte minden lényeges iskolai tevékenységgel önállóan foglalkozik. Az iskolagyűlés a nyilvános értékelés fóruma. Megindult a vezetők képzése is, és így a folyamatos munka biztosítva van. Működik alsós és felsős önkormányzati szervezet is. A XII. iskolakonferencián fogalmazták meg: "Az ismerkedés, tanulás kipróbálás, gyakorlás évein keresztül jutottunk el a rendszer stabilizálásának évéhez. Minden évben újabb ismeretekkel gyarapszunk, újabb tapasztalatokra teszünk szert, amelyek saját továbblépésünket is szolgálják" (saját dok., 67. lap).

Megyei innovációs bázisiskola (Budapest térsége, Bolyai János Általános Iskola, Érd) csaknem évtizedes erőfeszítéseinek eredményeként teremtette meg önkormányzati szerveit. igen jó a *tantestületi önkormányzat*, ez vetette meg az alapját ennek a munkának. Öntevékeny, önfejlesztő alkotócsoporthoz, pedagógiai tanács és integrált feladatokra épülő munkaközösségek jelzik a fejlődés főbb lépéseit. Az iskola pedagógiai programja a *feladatcsoportok* közreműködésével válik hatásos eszközzé. Ezt a magatartást a *tanulók közösségi* gyakorlata, s a megfelelő tanulói önkormányzati tanácsok működése teszi reálissá.

A Bolyai János Diáktanács (kezdetben az úttörőtanácsokkal együtt szervezve) vált az önálló és hatékony diákszervezet életének irányítójává. (v. ö. a IX. iskolakonferencia vitaanyagaival, saját dok., 1988)

Új fejleményként tekinthetünk azokra a törekvésekre, amelyek az iskolai munka *értékelésének* önkormányzati formáiban jut kifejezésre. Távlatoakat jelenthet az iskolai és mikrokörnyezeti (frissen épült lakótelep) hatások együttes elemzése a szülőkkel, felnőttekkel. Az önfejlesztés új formái minden bizonnyal megteremtik az önkormányzás új variánsait is.

Nagyközségi általános iskola (Nyírmada, Általános Iskola) a X. iskolakonferencián (1989. április) már évtizedes önkormányzati tapasztalatokról adhatott számot. Az iskolai törekvéseket a közösségi formációk gazdagsága, sajátos tevékenységek rendszere jellemzi. A nevelőtestületet és a tanulókat a hagyományápolás és új iránti érzékenység, direkt és

indirekt nevelői hatások rendszerbe illesztése, öntevékeny pedagógus magatartás és közösen vállalt feladatok magas szintű megoldása jellemzi.

Az évtizedes gyakorlatot az iskola igazgatója *elméletileg* általánosította (lásd Ferenczi István: A tanulói önkormányzat kialakításának gyakorlat és működésének néhány elméleti következtetése. Nyíregyháza, 1990. 1--62.) Ebből az összegzésből emelünk ki néhány, a *távlatokat is mutató* tételt:

-- A megfelelő önkormányzati variáns -- írja a szerző -- szerintünk az, ahol a tórunszerű iskolagyűlések mellett jelen vannak az egyes tevékenységi területek irányítását ellátó önkormányzati szervek is. Így a *közvetlen demokrácia* és a közvetett képviselő arányosan kapcsolódik össze.

-- Az önkormányzati struktúra csak a tartalomtól vonható le, s kiépítése az iskola által felvállalta funkciókon alapulhat.

-- Egyaránt gondolni kell az iskolaközösség és az osztályközösségek összehangolt fejlesztésére, mivel elválasztásuk árthat az egyes tanulók szerepeit és magatartását szabályozó tevékenységeknek.

-- Az önkormányzat hatékonyságát és szerepét csak a *rendszerelv* érvényesítésével értelmezhetjük helyesen.

-- Működési rendjét úgy kell megszervezni, hogy az váljon alkalmassá az *önreprodukcióra*. Működési mechanizmusa tegye lehetővé, hogy a nevelőtestületi, igazgatósági vagy nevelői direkt beavatkozás nélkül legyen képes vezetőit és szerveit újjáválasztani vagy újjászervezni.

-- Ezzel együtt növekvő jelentősége van az állandóan fejlesztendő *indirekt* pedagógiai módszertannak.

-- Autonóm személyiségek autonóm viszonyrendszerét képes biztosítani az önkormányzat, ha megfelelő önirányítási gyakorlatra tesznek szert a nevelők és növendékek egyaránt (v. ö. l. m. 50--55.).

Városi középfokú intézmény (Esze Tamás Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola, Mátészalka) szintén évtizedes tapasztalattal rendelkezik az önkormányzat hatásainak és határainak kimunkálásában.

Az iskola legfrissebb *pedagógiai programja* (1984--1994) leszögezi, hogy a diákügyelet szervezése, társadalmi munkaakciók, kulturális rendezvények előkészítése és lebonyolítása, diákújság kiadása, diákörjárat, diákkonferenciák rendezése, iskolaszövetkezeti mozgalom felkarolása mind az önkormányzat hatósugarába tartozik. Nem kevés ez. Inkább tagolt program szervezésére, önirányításra utal mindez. Olyan átfogó

koncepciót fejez ki, amely természetesnek tartja a diákság öntevékeny közreműködését az iskolai életben.

A nevelőtestület és a tanulók közösségei az *önkormányzati rendszer természetes* részeként fogja fel a) az információs rendszert, b) a fórumok rendszerét (benne a kollégiumi, sport, városközi kapcsolatokat ápoló fórumokat is), c) a hagyományok rendszerét, d) az iskolai szintű értékelési rendszerét, s e) az állandóan megújuló követelményrendszert s a nevelők-növendékek közt fejlődő emberi, pedagógiai viszonyok rendszerét.

A tantestület önkormányzata csak részben alakult ki. A vezetés demokratizmusa biztosítja az alkotóerők kibontakozását, s ösztönzi a hétköznapi, demokratikus folyamatok felerősödését.

Időzavar, fásultság, akadozó közéleti gyakorlat, s a pedagógiai rizikó vállalásának hiánya nem csupán átmeneti gond.

Az önmagát megvalósító nevelő, nevelőtestületek jutnak el az önirányítás gyakorlásáig. Az önkormányzat megteremtésének optimalizálása sem teszi feleslegessé az *autonóm pedagógiai magatartás* megteremtését.

Az önkormányzó iskolák megteremtik ennek az autonómiának a feltételeit.

Miközben össziskolai törekvéseket karol fel vagy motivál a testület vagy annak meghatalmazottja, *magát is átalakítja, s nyitottá teszi a demokratikus életmód gyakorlására.*

Így és ilyen értelemben az önkormányzó és önmegújító gyakorlat a legjobb eszköze az iskola átalakításának is. Az önmegújuló iskola új viszonyai fejeződnek ki az önkormányzásban s annak hatásai új forrást jelentenek a változó feladatok megoldásához is. Állandó, új orientációt, döntési készséget, a folyamatok áttekintését teszi kötelezővé ez az életmód és magatartás.

A gazdagodó tapasztalatok, a variánsok hatása önmagában is ígéretes. Kutat jelent az iskola belső válságából, s erősíti mindez a nevelői öntevékenységet, innovatív vonásokat, távlatokat vállaló tevékenységet és gondolkodásmódot.

JEGYZETEK, FELHASZNÁLT IRODALOM

- A szocialista személyiség nevelés és a közösség. Magyar Pedagógiai Társaság. Budapest, 1970.
- A tanulói önkormányzat fejlesztése. Szerkesztette: Dr. Petrikás Árpád. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.
- A valóság pedagógiája. Szerkesztette: Dr. Pataki Ferenc. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.
- Az intézményes nevelés elméleti alapjai. Szerkesztette: Szántó Károly. Pécs, 1988.
- Ágoston György: Az iskolai közösségi nevelési tartalmi és szervezeti kérdései. Köznevelés, 1988. No 9.
- Bödecs László--Csermely Zoltán: Töprengés a középiskolai kollégiumok szerepköréről. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.
- Bőhm Antal: Helyi hatalom -- lakossági részvétel. In: Helyi társadalom V. Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1987.
- Brezsnyánszky László--Petrikás Árpád: Község, személyiség, alternatívítás, döntés az iskolai nevelésben. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- Ferenczi István: A tanulói önkormányzat szerepe és fejlesztése az általános iskolában. Fórum-közlemények No 5. Debrecen, 1986.
- Ferenczi István: A pedagógusközösség belső fejlődésének sajátossága. Pedagógiai Műhely. 1986. No 2.
- Gazsó Ferenc: Az iskolák önállóságának értelmezéséről. Pedagógiai Szemle. 1988. No 6.
- Gáspár László: Diákönkormányzat és iskolai demokrácia. Köznevelés, 1988. No 3.
- Halász Gábor: Iskola, helyi társadalom, iskolatanács. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- Horváth Lajos: A tanulói önkormányzat fejlesztésének útjai az általános iskola mozgalmi életében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Kontra György: Az iskolai nevelés szerepe. Magyar Tudomány, 1989. No 3.
- Középiskolai kollégiumaink tíz éve. Magyar Pedagógiai Társaság. Budapest, 1971.
- Közösségfejlesztés a felső tagozaton. Szerkesztette: Brezsnyánszky László. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.

- Közösségi tevékenység -- iskolai önkormányzat. Magyar Pedagógiai Társaság. Budapest, 1969.
- Lehet-e közélet a lakóhelyen? Szerkesztette: Böhm Antal. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- Liskó Ilona: Az iskolai demokrácia első lépései. Pedagógiai Szemle, 1990. 6.szám, 499-506.
- Loránd Ferenc: A helyi nevelési rendszer megújításának elméleti alapjai. Budapest, OPI, 1986.
- Mihály Ottó: Innováció és permanens fejlesztés. In: Neveléstudomány és gyakorlat. DAB Pedagógiai Füzetek No 5. Debrecen, 1984.
- Ósi diákvárosok találkozója. Debrecen, 1984.
- Petrikás Árpád: Gondolatok a nevelés rendszerének megalapozásáról és irányításának fejlesztéséről. Pedagógiai Szemle, 1988. No 4., 301-311. p.
- Petrikás Árpád: A tanulói önkormányzat értelmezése, helye az iskola nevelési rendszerében. Fórum-közlemények No 4. Debrecen, 1986.
- Petrikás Árpád: Elméleti és gyakorlati törekvések az iskola megújítására. Pedagógiai Szemle, 1988. No 5., 431-435. p.
- Petrikás Árpád--Sass Attila: A pedagógus-testület és az iskolavezetés a nevelés helyi rendszerének formálásában (142. lap, kézirat) Debrecen, 1989.
- Dr. Petrikás Árpád: Beszámoló az OTKA-pályázat munkálatairól (23.) Debrecen, 1990.
- Salamon Zoltán--Széphalmi Ágnes: Pedagógus életmód és tevékenység. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.
- Sass Attila: A tanulói önkormányzat formálásának néhány kérdése (középfokú intézmények). Fórum-közlemények No 6. Debrecen, 1986.
- Sej, a mi lobogónkat fényes szelek fújják... Főszerkesztő: Kardos László Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
- Szabó Endre: A nevelés helyi rendszerének sajátosságai a szakmunkás-képző iskolában. Pedagógiai Szemle, 1986. No 4.
- Szekeres János: Az iskolai demokrácia pedagógiai tartalma és a pedagógus irányító szerepe (Kandidátusi értekezés tézisei). Pécs, 1987.
- Társadalom -- iskola -- szocializáció. Felelős szerkesztő: Dr. Petrikás Árpád. Acta Paedagogica Debrecina 87. sz. Debrecen, 1984.
- Tóth Árpád Gimnázium Évkönyve (30. évforduló). Debrecen, 1986.

Trencsényi László: A pedagóguskollektíva informális szerepe az általános iskolában. *Neveléstudomány és Iskolakutatás* 1983. no 1. 5--43. p.
Dr. Verebely Imre: Önkormányzatbarát közoktatásügyi igazgatás. Államigazgatási Szervezési Intézet. Budapest, 1988.
Zalka György: Vezetői gyakorlatom. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.